växter

I HÄLSINGLAND OCH GÄSTRIKLAND

Nr 1 2018 Årg. 36

NR 1 2018 ÅRGÅNG 36 ISSN 0283-8524

Växter i Hälsingland och Gästrikland (VÄX) ges ut av Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS), lokalförening av Svenska Botaniska Föreningen (SBF). VÄX kommer ut med tre nummer per år, varav ett är medlemsmatrikeln.

Medlemskap

Du blir medlem i GÄBS och får vår tidning VÄX genom att betala in årsavgift 150 kr till föreningens bankgiro nr **797–3886**. För familjemedlemskap är årsavgiften 25 kr per tillkommande familjemedlem (inkluderar ej tidning).

I årsavgift till GÄBS ingår medlemskap i SBF. Önskas även prenumeration på SBF:s tidskrifter, Svensk Botanisk Tidskrift (SBT) och Vilda Växter, betalas avgift 340 kr direkt på SBF:s webbplats: http://svenskbotanik.se

Adressändringar och medlemsregistrering i GÄBS; Birgitta, birgitta@particleoptics.se, 0271 100 51.

Redaktion/bidrag

Bidrag i alla former till kommande nummer av VÄX, liksom önskemål och idéer, mottages tacksamt av redaktionen: Jens Hansen jens@dharmacafe.se, 0703 63 61 57, Lena Westberg, lena.m.westberg@gmail.com, 0705 28 32 20.

Manusstopp för nästa nummer: 15:e oktober 2018.

GÄBS styrelse

Ordförande	Vakant
Vice ordförande	Maj Johansson, Ramsjö, maj.joh@telia.com, 0651-930 21
Sekreterare	Björn Wannberg, Alfta, bjorn@particleoptics.se, 0271-100 51
Kassör	Birgitta Wannberg, Alfta, birgitta@particleoptics.se, 0271-100 51
Ledamot	Pär Hedwall, Söderala-Berga 607, 826 92 Söderala, 0702 87 96 56
Ledamot	Magnus Bergström, Rimbo, snjuftjutis@gmail.com, 0702 09 42 00
Ledamot	Stefan Olander, Viksjöfors, skalensfabod@gmail.com, 0705 69 26 90
Ledamot	Alf Pallin, Söderhamn, alf.pallin@soderhamn.com, 0702 47 44 20
Suppleant	Gunnar Andersson, Söderhamn, gunnar.andersson@soderhamn.com, 0706 51 40 17
Suppleant	Ulf Svahn, Gävle, ulfsvahn@hotmail.com, 0702 21 07 55

Valberedning

Enar Sahlin (sammankallande), enar.sahlin@telia.com, 0706 60 49 19
Peter Ståhl, peter.b.stahl@gmail.com, 0730 24 20 43
Magnus Andersson, magnus.andersson@foran.se, 0706 58 37 56

Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS) bildades i Gävle den 7 februari 1982. Sällskapets syften är:

1. att sammanföra människor, som är intresserade av botanik i allmänhet eller någon av botanikens många specialgrenar, och verka för spridandet av kunskaper inom dessa områden
2. att utforska floran i Gävleborgs län
3. att verka för skydd och vård av hotade växter och växtsamhällen i länet

GÄBS har 244 medlemmar och 21 familjemedlemmar (2017). För mer information om GÄBS: http://gavleborgsbotaniskasallskap.se

Det går även att följa oss i Facebook-gruppen ” Gävleborgs Botaniska Sällskap”

Omslagsbild: Piploka, Pleurospermum austiacum. Växten är starkt hotad. Foto: Leif Larsson.

Årsmöte

Gävleborgs Botaniska Sällskap

Söndag den 11 mars 2018 kl 13.00

Studiefrämjandet Mitt
Långgatan 26, Bollnäs

Mötesagenda
Mötet inleds med sedvanliga
årsmötesförhandlingar 13:00

Presentation av Hälsinglands Flora,
cirka 14:00

Nya VÄX-redaktionen presenterar sig
och VÄX-utgivningen
Lägesrapport och diskussion

Gemensam fika

Varmt välkomna!

GÄBS styrelse

Hälsinglands Flora-utställning Hudiksvall

Det finns långt framskridna planer på en utställning på Hälsinglands Museum under sommaren 2018. Syftet är att väcka intresse för botaniken och bidra till att lansera den kommande landskapsfloran för Hälsingland.

Det behövs hjälp att sköta och förnya växterna, visa bilder, prata med folk om flora och växtplatser, uppmuntra till botaniserande och svara på frågor antingen direkt, eller efter ta-reda-på-tid. Du är välkommen att höra av dig om du har lust och möjlighet att deltaga i detta arbete en kortare eller längre period.

Bilderna visar skogsnycklar, Dactylorhiza maculata subsp fuchsii. Foto: Alf Pallin

Kontaktpersoner:
Berit Berglund, e-post: bemitma@gmail.com, telefon: 026-51 42 78, 0730 41 40 38
Thomas Tidholm, e-post: thomas@tidholm.se, telefon: 0705 70 80 98

Besök gärna GÄBS webbplats för att hålla dig uppdaterad om Florautställning, Höstmöte och övriga aktiviteter inom föreningen: http://gavleborgsbotaniskasallskap.se

Syltåg, *Juncus tenuis* – ny för Gästrikland

Peter Ståhl

Syltåg, Juncus tenuis. Foto: Peter Ståhl

Syltåg är en av de många arterna i det rätt svåra släktet Juncus. Den liknar mest stubbtåg men är gracilare med långa, smala och raka stödblad som skjuter upp över blomställningen. Det ger den en karaktäristisk profil som gör det möjligt att urskilja den bland andra strån. De spetsiga kalkbladen är också en viktig karaktär men den syns först under lupp.

I slutet av sommaren stötte jag på den på en skogsväg som passerar Tegelbruket vid Testeboån i Hille. Skogsvägen slutar i en vändplan intill viltstängslet mot E4. Den växte ganska rikligt i mittsträngen längs skogsvägen och sågs längs en ca 200 meter lång sträcka. Vilket innebär att det finns tusentals plantor. Arten sprider sig med frö och är troligen ganska lättspridd men rimligen måste den ha funnits på plats under många år. Eftersom det var första fyndet i landskapet samlades också belägg.

Lite senare samma vecka var jag vid Sörsundet i Hamrånge. Det blev ett kort fikastopp längs skogsvägen innan färden

skulle fortsätta till fots. Nu uppenbarade sig åter syltågen i vägkanten. En helt vanlig skogsväg med lite lerigt ytskikt och vanliga vägkantsarter som rödven, rölleka och ögontröst. Här fanns också åtskilliga plantor men riktigt hur mycket fanns inte tid att utreda.

Syltåg är en amerikansk inkomling som funnits länge i Europa men till Sverige torde den ha kommit på 1800-talet. Den finns spridd i sydligare landskap och är närmast funnen i Uppland. Men de senaste åren finns också fynd från Dalarna och Ångermanland i Artportalen.

Det finns ingen tidigare uppgift om syltåg i Gästrikland eller i Gävleborgs län. Men nu finns alltså minst två lokaler och ytterligare en bofast art har gett sig till känna. Troligen går det att hitta fler lokaler trots att skogsvägkanter torde vara en av de mest välinventerade miljöerna i landskapet. Kan den finnas i Hälsingland också?

Lokaler (lokalerna finns inlagda i Artportalen, koordinater enligt SWEREF 99 TM)

Testeboån, NV om Tegelbruket	613511	6736677	Hille	2017-08-17	Fläckvis längs några 100 meter - riklig.	Skogsväg i mittsträngen
Björnön	618472	6753149	Hamrånge	2017-08-24		Skogsväg i vägkant

Botanisk litteratur skänkes

Svensk Botanisk Tidskrift.
Årgångarna: 1983 och 1987-96.

Prima Loca Plantarum Vascularium Sueciae - *Nils Hylander*.
Första litteraturuppgift för Sveriges vildväxande kärlväxter jämte uppgifter om första svenska fynd. Supplement till SBT 1970.

Flechtenflora - *Volkmar Wirth*, 1980, Ulmer. Tysk lavflora med omfattande nycklar, svartvita foton och illustrationer.

Allt i gott skick. Kan skickas mot betalning av fraktkostnad eller hämtas hos mig.

Jens Hansen, Järvsö, e-post: jens@dharmacafe.se, telefon: 0703 63 61 57

Mystisk lokal för "exotiska" växter

Björn Wannberg

Samtliga foton i denna artikel är tagna av författaren själv.

Castilleja miniata eller annan Castilleja.

Castilleja miniata. Svenskt namn saknas. Enda fyndet i Sverige gjordes på en kolbotten någonstans i Färila 1946. När jag förde in denna information i manuset till Hälsinglands flora insåg jag nödvändigheten av att ta reda på hur den här unika växten såg ut. Googling på namnet bjöd på en verklig överraskning: några av de första bilderna av blomställningen som dök upp var praktiskt taget identiska med ett par foton jag själv tagit för ett par år sedan!

Gulblommiga lupiner.

Detta gav mig anledning att fundera ett par varv kring den lokal där jag hittade arten. När jag kom hem efter att ha varit ute på floraväkteri efter Botanikdagarna 2012 hade Hans Jonsson från Edsbyn ringt och berättat om en lokal där han hittat gulblommiga lupiner. Han hade också uppmärksammat Arne Hedblom på lokalen, och Arne hade vid ett eget besök där sett en del andra egendomliga arter. Birgitta Wannberg och jag åkte samma dag tillsammans med Arne och Hans till lokalen, som visade sig vara en relativt ny vägskärning vid RV50 mellan Mållångsta och Styggbo, 15 kilometer från Alfta. Lokalens RT90-koordinater är 679100 150415. En grusig och inte särskilt lockande miljö där knappast någon skulle ha kommit på tanken att botanisera om det inte varit för de iögonenfallande gula lupinerna.

Porslinsstjärna, Houstonia caerulea.

Porslinsstjärna, Houstonia caerulea.

Vitblommig tolvgudablomma, Dodecatheon sp.

Men där fanns också en del andra underliga arter. En av de första vi tittade på var ett par plantor av en vitblommig tolvgudablomma, *Dodecatheon* sp (fast enligt Wikipedia ska tolvgudablommorna tydligen numera föras till släktet *Primula*). Sedan en lite vanligare trädgårdsväxt, purpurklätt, *Lychnis coronaria*. Det mest förbryllande var en liten späd växt med många blekblå fyrtaliga blommor som stod nere i vägdikena. Den dröjde det ett par år innan jag fick tanken att den skulle kunna tillhöra måreväxterna, *Rubiaceae sp*, och vid en sökning bland dessa fick jag till slut napp - växten var en porslinsstjärna, *Houstonia caerulea*. Det är en art som tydligen ibland säljs som krukväxt i Sverige, även om jag aldrig sett den vare sig i någon butik eller katalog

Murreva, Cymbalaria muralis eller möjligen någon annan Cymbalaria-art.

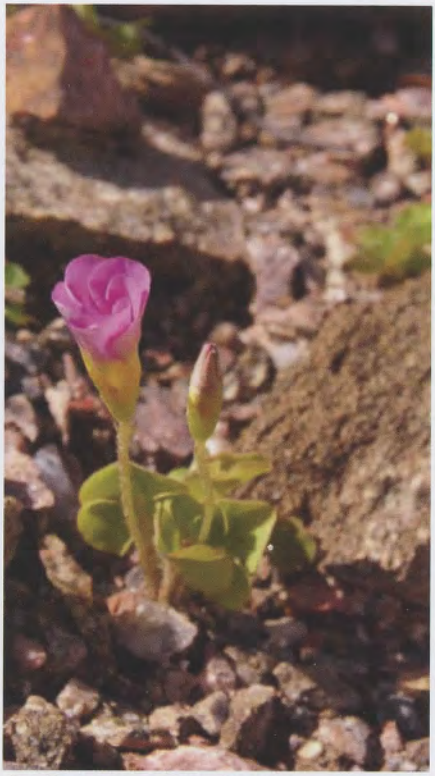

Oxalis-art som nämns i texten.

Birgitta och jag har sedan besökt den här lokalen en eller annan gång varje år, och eftersom nästan varje besök lett till någon ny upptäckt minns jag inte längre säkert vad vi såg redan första gången. Det mest givande har varit att gå på en liten avsats halvvägs uppe i skärningen. Tidigt hittade vi där en Oxalis-art med en relativt stor rosa blomma och något suckulenta blad, samt några små plantor av en ek med spetsflikiga blad. 2015 upptäckte vi så två plantor av den här mystiska *Castillejan*, murreva *Cymbalaria muralis* (eller möjligen någon annan *Cymbalaria*) och lupinväppling, *Thermopsis montana*, uppe på avsatsen, samt gräslilja, *Sisyrinchium montanum*, nere i vägdiket, tillsammans med porslinsstjärnorna. Samtidigt har de gula lupinerna nog blivit något fler, trots att en del uppenbarligen blivit uppgrävda, och dessutom fått sällskap av andra lupiner med mer eller mindre bisarra färgkombinationer. De flesta av dessa växer uppe på en liten "ås" som bildats mellan den nya och gamla vägen.

Gräslilja, Sisyrinchium montanum.

Hur ska man nu kunna förhålla sig till en sådan här lokal? De flesta arterna är ju sådana som förekommer eller kan tänkas förekomma som trädgårdsväxter, men ganska ovanliga sådana. Detta pekar på avsiktlig sådd eller plantering, men valet av lokal är i så fall ganska märklig, en vägskärning på ett hygge mer än en kilometer från närmaste bebyggelse, och med undantag för "lockbetet" de gula lupinerna är det arter som man måste snoka en del för att alls hitta. Artsammansättningen ger också en hel del associationer åt Nordamerika. Å andra sidan är det svårt att se hur den här underliga samlingen av arter skulle ha kunnat hitta dit på egen hand eller via någon sorts oavsiktlig sådd, särskilt svåra att förklara på detta sätt är ekplantorna.

På grund av denna tveksamhet i fråga om lokalens status har jag inte gjort något större väsen av den. Nu gjorde identifieringen av *Castillejan* den plötsligt mer intressant, eftersom jag inte hade några uppgifter om den som trädgårdsväxt. Via Arnold Larsson fick jag sedan kontakt med Thomas Karlsson om ämnet. Han kunde informera mig att *Castilleja miniata* sedan 2006 har ett svenskt namn, mönjeröd indianpensel, och faktiskt förekommer som prydnadsväxt. Samtidigt menade han också att det från bilden inte helt säkert går att avgöra om min växt är denna art eller någon annan art ur släktet, så för säkerhets skull får jag tills vidare kalla den obestämd indianpensel, *Castilleja sp.* Men i stället för att peka på någon oavsiktlig källa pekar den alltså snarare i riktning mot avsiktlig inplantering/sådd. Detta sprider däremot knappast något nytt ljus över fyndet i Färila för 70 år sedan. I Zander Säfverstams manus finns dock en uppgift att den skulle finnas "införd" vid Agvallen i Färila 1947. Om detta är samma ställe som den kolbotten där den först hittades är oklart.

Olika variationer av regnbågslupin, Lupinus ×regalis.

Thomas Karlsson hjälpte mig också med de gulblommiga lupinerna, genom att peka på något som kallas regnbågslupin, *Lupinus ×regalis*, tydligen en hybrid mellan gul busklupin och blomsterlupin, *Lupinus arboreus ×polyphyllus*. Plantorna liknar i stort sett blomsterlupiner, men blommorna tycks få se ut lite hur som helst vad färgkombinationerna beträffar, vilket stämmer väl med det intryck vi fått på platsen. Enstaka plantor av den gulblommiga formen har vi också sett på några ställen längre söderut längs vägen söderut mot Svabensverk.

Även Enar Sahlin och Margareta Edqvist har rapporterat regnbågslupiner med olika färgkombinationer från ett par lokaler mellan Skålsjön och Svabensverk. På dessa ställen har det varit fråga om mer eller mindre enstaka exemplar med några kilometers mellanrum. Om regnbågslupinen kommit dit samtidigt med lokalen vid Mållångsta eller är sekundärt spridd därifrån är knappast möjligt att avgöra. Om några av de andra främmande arterna finns också på de ställena har vi inte kontrollerat. Lite anmärkningsvärt är att det på sträckan söder om Mållångsta fortfarande är ganska glest med vanliga blomsterlupiner, som däremot fyller vägslänterna norrut mot Alfta.

Sommaren 2017 fanns det fortfarande gott om regnbågslupiner. Porslinstjärnan har vi observerat i relativt oförändrat antal varje år sedan 2017. Gräsliljan fanns också kvar 2017. Likaså fanns fortfarande lupinväppling och några ekplantor (möjligen rödek Quercus rubra).

Tack till Thomas Karlsson för hjälp och värdefulla synpunkter om dessa fynd!

Småplantor av någon ekart.

Intressanta fynd av svampar i Hälsingland 2017

Alf Pallin

Samtliga foton i denna artikel är tagna av författaren.

Olivspindling, Cortinarius venetus.

2017 visade sig bli ett särskilt bra svamp-år med god tillgång på matsvamp såväl som riklig förekomst av övriga arter inom de flesta släkten i stora delar av landet. För Hälsingland gjorde jag flera fynd av arter som inte tidigare fanns noterade för landskapet på Artportalen, vilket i sig inte betyder att de inte tidigare hittats i Hälsingland eller att de är särskilt ovanliga. Men jag tycker det kan vara intressant att notera dessa, kanske det ger inspiration till att flera av oss att kolla lite närmare på vad vi hittar och att rapportera fynden.

Den andra september besöker jag Tannåsen ett berg i Trönö något kalkpåverkad berggrund med trolig förekomst av grönsten, en lokal där jag genom åren gjort många fina och ovanliga fynd flera signalarter och rödlistade som indikerar höga naturvärden. Den här dagen hittade jag olivspindling, *Cortinarius venetus,* ny art för mig och inga tidigare rapporter på Artportalen från Hälsingland, alltså först i Trönö för landskapet.

Från Artfakta ArtDatabanken: Olivspindlingen hör hemma i samma undersläkte, *Leprocybe*, som den välkända toppiga giftspindlingen, *Cortinarius rubellus*. Till undersläktet räknas arter med torr hatt, som är fibrig, filtad eller fjällig, sällan helt glatt. Bland dessa bildar olivspindlingen en grupp av närbesläktade arter med gröna färgtoner hos fruktkropparna. Olivspindling räknas till signalarterna.

Vitkransad spindling, Cortinarius claricolor.

I närheten av olivspindlingen växte det också vitkransad spindling, *Cortinarius claricolor*. Även denna spindlingen är mitt första fynd av arten och likväl första noteringen för Gävleborgs län och Hälsingland på Artportalen. Huvudförekomst enligt. Artportalen är Jämtland, Medelpad, Dalarna samt landskapen runt Mälaren och västkusten.

Det finns inte så mycket information att hitta och läsa om vitkransad spindling, men här kommer något av det jag hittat i litteraturen. Det är en stor och kraftig, köttig svamp med en hattdiameter på upp till 15 cm med en kraftig vit krans av velum som också täcker stora delar av foten. Den föredrar granskog men förekommer också med björk och i södra Sverige med bok. Växer ofta tuvad många tillsammans. Vitkransad spindling är inte rödlistad och räknas inte till signalarterna då den är relativt vanlig inom sitt huvudsakliga utbredningsområde. Men den är väl värd att notera när den dyker upp på nya fyndplatser. Jag tycker det är en mycket vacker svamp och hoppas att skogen får vara kvar så att den och övriga arter kan återkomma och pryda sin plats på Tannåsen.

Den sjunde september åker jag förbi det stora bokträdet som är planterat på en liten öppen gräsplan i centrala Söderhamn och ser från bilen att där växer en del svampar, det visar sig att det bl.a. är flera fruktkroppar med finluden stensopp *Boletus reticulatus* en utmärkt matsvamp med förekomst i Sverige till Uppland enligt Svampar en fälthandbok Svengunnar Ryman. Någon dag senare hittar jag "den finludna" också på en liten gräsplan invid gamla järnvägsstation i Söderhamn där den växer med lind.

I gräsmattan under boken växer också några få fruktkroppar av *grönriska Lactarius blennius*, där är allmän i södra Sveriges bokskogar, men det är möjligt att det går att hitta den med planterade bokar längre norrut som i Söderhamn.

Bild ovan: Finluden stensopp, Boletus reticulatus.
Bild nedan: Grönriska, Lactarius blennius.

Puckelbläcksvamp, Coprinopsis acuminata.

Kungschampinjon, Agaricus augustus.

Två dagar senare den nionde september hittar jag vid Vadporten, mellan Stugsund och Sandarne, puckelbläcksvamp, *Coprinopsis acuminata,* som har sin huvudsakliga förekomst i Västergötland och Skåne där den växer tuvad på marken i lövskog och i gräsmattor. Mindre vanlig enligt Svampar en fälthandbok Svengunnar Ryman. Samma dag plockar jag också en hel korg full med kungschampinjon, *Agaricus augustus* i stadsparken Söderhamn efter Kungsgatan där den växte under lind. En mycket imponerande svamp med sin storlek. Något underligt att den inte tidigare är rapporterad från Hälsingland den är säkert både hittad och plockad och tillagad flera gånger här i trakterna fast för mig var det första fyndet av den här goda och eftertraktade matsvampen.

Den tionde september är det dags för nästa trevliga fynd för Hälsingland då jag på sandtallheden vid Moheds flygfält hittar talltuvskivling, *Lyophyllum shimeji*.

Så här skrev man i Svenska Dagbladet angående svampen när den hittades på en sandtallhed utanför Skellefteå 1 september 2010: En ny Japansk delikatess har hittats i Sverige, hon-shimeji eller talltuvskivling. Svampen kan kosta 8.000 kr kilot i Japan. Att det är en utsökt god matsvamp fick jag erfara när Barbro Wigren en svampkonsulentkollega hittat plockat och tillagat talltuvskivling. Också det fyndet gjordes vid Moheds flygfält. Lena Westberg berättar att hon också hittat svampen nu i år.

I stadsparken Söderhamn efter Humlegårdsgatan får jag 12 september se hur det "lyser" från rödbruna fruktkroppar av svamp, det är rävriska, *Lactarius fulvissimus*. En vacker svamp där de flesta fynden är rapporterade från Mälardalen där den förekommer mindre allmänt i lövskog och parker, men nu har den tydligen också hittat till Hälsingland och Söderhamn.

Den tjugonde september besöker jag åter Tannåsen i Trönö där jag i ett traktorspår ser en mycket vacker liten svamp som växer i grupper på flera ställen. Med sin litenhet, den gulröda till rödbruna hatten är bara någon cm. bred och den smala foten med ett vackert vitt sicksackmönster är 5 till 10 cm lång, lyser den ändå upp sin omgivning. Det är en art jag inte tidigare träffat på och när jag sedan artbestämt den till kantslöjskivling, Hypholoma marginatum, och

Talltuvskivling, Lyophyllum shimeji.

Rävriska, Lactarius fulvissimus.

Kantslöjskivling, Hypholoma marginatum.

rapporterar in den, visar det sig att det är ytterligare en art som saknar noterade fyndplatser från Hälsingland. Kollar man på utbredningskartan framgår att de flesta fynden är rapporterade från Västergötland.

Sjätte oktober gör jag tillsammans med Pär Hedwall först ett besök vid idrottsplatsen i Borg Norrala och senare samma dag Kursil i Styvje. Idrottsplatsen bjuder på klubbhonungsskivling, *Armillaria lutea*. En honungsskivling som har hittats de flesta gångerna i Skåne.

Honungsskivlingar växer på stubbar och stammar och på i marken dolda vedrester. Svampen är både saprofyt på ved och parasit på levande träd och örter. Honungsskivling är nu uppdelad på 5 olika arter i Sverige, kanske flera arter av svampen finns på andra håll i världen. I Rumänien går den under namnet Gebe och är en mycket eftertraktad matsvamp, jag har själv ätit den i flera olika anrättningar hos familjer när jag besökt små byar i norra delarna av landet.

I Kursil därefter, tillsammans med sex andra arter på en björkstubbe, lyser några fruktkroppar slemmig tofsskivling, *Pholiota adiposa,* vackert orangegula, en art som så många andra också har sin huvudförekomst med flest inrapporterade fynd från Mälardalen. I boken Svampar i Norden och Europa skriver Bo Nylén att den växer under hösten en-

Klubbhonungsskivling, Armillaria lutea.

Honungsskivling "Gebe" på marknad i Rumänien 2012.

staka eller i små tuvor på levande eller fallna stammar av lövträd ofta pil och bok förekommer mindre allmänt i Syd- och Mellansverige.

Svampkuriosa:
Vad är så stort att det täcker en yta på 965 hektar, eller närmare 1.400 fotbollsplaner? Svaret är; världens största nu levande organism: en svamp i Blue Mountains i östra Oregon i USA. Detta kan jämföras med världens största nu levande djur, blåvalen, som kan bli 30 meter lång och väga 150 ton.
Svampen är en art av honungsskivling, Armillaria ostoyae, och uppskattas vara 2.400 år gammal utifrån dess nuvarande växttakt, men den skulle kunna vara betydligt äldre än så. Större delen av organismen breder ut sig under jorden och frågan är hur man då kan veta att det rör sig om en enda svamp? Svaret är att man dels har kikat på DNA, dels har tagit prover från olika delar av svampen och lagt ihop dessa för att se om de växte ihop.
Källa: Allt om vetenskap nr 12–2007.

Slemmig tofsskivling, Pholiota adiposa.

Sammantaget under 2017 har jag 76 nya arter noterade på Artportalen men på en del av dessa är jag medrapportör från exkursioner där vi var flera som gjorde olika fynd. Några av svamparna som står med på listan från 2017 har jag både hittat och plockat tidigare under åren men underlåtit att rapportera. Av de här 11presenterade arterna som är nya fynd för mig och som resulterat till en prick på Artdatabankens karta över fyndplatser; upptäcker nog troligen flera av er som läser detta att den där svampen har jag ju också hittat flera gånger här i Hälsingland, rapportera då gärna in dessa så kanske det så småningom blir en komplett fyndlista för vårt landskap.

Då mina här beskrivna 11 fynd alla är från Söderhamns kommun är det absolut säkert att de också går att hitta på andra platser i vårt landskap.

Citerad litteratur och hänvisningar

Allt om vetenskap, nr 12 / 2007

Svampar en fälthandbok,
Svengunnar Ryman

Svampar i Norden och Europa,
Bo Nylén

Artfakta ArtDatabanken SLU

Något om kunskapsläget för mosippa i Hälsingland

Tomas Troschke

Översikt över fyndlokaler i Hälsingland 2012-2017, Gävleborgs län. De lila stråken visar större sand- och grusförekomster.

Härom året fastställde Naturvårdsverket ett åtgärdsprogram för den starkt hotade arten Mosippa, *Pulsatilla vernalis*. Länsstyrelsen har därmed möjlighet att avsätta en del pengar för bland annat inventering och åtgärder. Men för att kunna göra insatser behövs kunskap om var arten finns och hur livsmiljön ser ut. I södra delen av länet är kunskapen om var mosippan fortfarande finns kvar rätt god genom den inventering som GÄBS genomförde 2102-2014. I norr finns det dock många lokaler som inte besökts på senare tid och därför har vi (Länsstyrelsen) under några veckor 2016 och 2017 försökt återfinna och beskriva tidigare fyndlokaler i Hälsingland. I dagsläget har vi kunskap om ca 80 lokaler, se karta.

Bild ovan: Hornberget – en udda växtmiljö för mosippa högt upp i bergbranten. Foto: Tomas Troschke
Bild nedan: Länets rikaste lokal av mosippa? Nära Jättån, norr om Rullbo. Foto: Erik Kohlström

För 69 av dessa har vi förutom bra koordinater noterat antal plantor, rosetter, blommor, marklutning, jordart, naturtyp, träd- och buskskikt, förekomst av ris, mosstäcke m.m. På flera tidigare kända lokaler har mosippan tyvärr inte kunnat återfinnas. Detta kan förstås bero på flera saker såsom dålig noggrannhet på tidigare koordinatangivelser, få och av mossa överväxta plantor, men även att mosippan helt enkelt dött ut från lokalen.

Att konstatera att en mosippeförekomst ska betraktas som utgången är dock lite knepigt. I juni 2015 rensade jag en kvadratmeter stor yta från växter så att det bara fanns mineraljord, lite humus och smårötter från lingon kvar vid kraftledningsgatan vid Stackbo, Gävle kommun. Vid besöket året därpå fanns till min stora förvåning en "gammal" mosippsplanta mitt i ytan. Det verkar således som om det funnit en rot längre ned i sanden som satte fart när betingelserna blev bättre.

Hur ser då den typiska mosippelokalen ut utifrån de data vi samlat in? Jo det är en tallskog, *Pinus sylvestris*, på en sandig jordart, trädens krontäckning är ca 50%, marken täcks av mossa till 50% och mosstäcket är vanligtvis 5 cm tjockt, ca 25% av marken täcks av lavar. Vanligaste risen är ljung, *Calluna vulgaris*, och lingon, *Vaccinium vitis-idaea*, men ljung täcker oftast en större yta än lingon. 69% av lokalerna sluttar mer eller mindre mot söder (inkluderar väderstrecken SV-S-SO) och 28% består av plan mark. Det finns även lokaler i nordliga, ostliga och västliga lägen, men de är inte så många. Andra typer av miljöer är barrblandskog, hygge, vägkant, klipphylla och kraftledningsgata.

Om man inkluderar fynddata från Artportalen så har vi i dagsläget uppgifter om totalt ca 3.700 rosetter av mosippa i Hälsingland fördelat på de 80 lokalerna. På det stora flertalet lokaler finns inte så många plantor/rosetter. Medianvärdet för antalet plantor, rosetter och blommor är 8, 13 respektive 1 (på de 69 lokalerna). Men det finns även några större förekomster. Den 30 maj 2017 hörde en jublande glad Erik Kohlström av sig från en sådan plats. Han hade då räknat in hela 694 plantor, 925 rosetter och 62 blommor, på en lokal vid Jättån, norr om Rullbo (Ljusdals kommun). Han kunde även notera en del småplantor på lokalen. Erik beskriver platsen som hygge/öppen tallhed, med ett moss- och lavtäcke på 50 respektive 40% av ytan och 10% bestod av markblottor. Mossmattorna är ganska tjocka: ca 6 cm i snitt. Ljung dominerar bland risen och finns på 50% av ytan.

Andra rika förekomster i Hälsingland är t.ex. vägkanten vid Strandbodarna, 336 rosetter (3 km norr Kårböle, Ljusdals kommun) och skogen vid Hemberg – Vålsta (Hudiksvalls kommun) där Peter Ståhl m.fl. noterade 244 rosetter 2017 (Artportalen).

Mosippans framtidsutsikter är dåliga på flera av de besökta lokalerna: plantorna är få, blomningen mycket sparsam och mossor växer över plantorna. Av de uppgifter vi samlat in visar just stor mossförekomst ett negativt samband med antalet rosetter. För parametern krontäckning hittas förvånande nog inget sådant samband i våra siffror. Att genomföra naturvårdsbränningar är för-

Växtmiljö för mosippa vid Sandviksmoarna - många plantor trängdes med mossor och renlavar. Foto: Tomas Troschke

Enbuskar är ganska vanliga i mosippemiljöer. Här avbildade nedom entréstigen vid Gröntjärns naturreservat. Foto: Tomas Troschke

ståss det bästa sättet att gynna mosippan på många av lokalerna, men det är knappast någon lösning för det stora flertalet av förekomsterna. Här kan man istället försöka sig på att rensa runt plantorna, men man bör se till att det inte bildas kala rothalsar.

Bränning av ris i högar, gallringar, röjningar och ljungryckning är andra åtgärder som är gynnsamt för mosippan. Vi har inlett ett samarbete med Sveaskog i ett par områden Jättån och Sorga där vi kommer att genomföra lite olika åtgärder. Det kanske kan bli en uppföljande artikel om några år.

Efterlysning

Det vore värdefullt om alla ni som är ute i markerna och ser mosippor, kanske floraväktar någon tidigare känd lokal, rapporterar till Artportalen, floraväktaransvarig Peter Ståhl eller mig. Vi saknar återfynd från bl.a. Öjeforsen vid Mellanljusnan, Länsmansströmmen och Södra Blommaberg vid Voxnan, Kläppaåsen strax öster om Ljusdal och Skålvallsbrännan. Om ni hör av er till mig så kan jag skicka ut det inventeringsprotokoll som vi använt.

Kontaktuppgifter:
tomas.troschke@lansstyrelsen.se,
010 225 12 57, 0738 04 29 11

Citerad litteratur

Hellström, Birgitta & Troschke, Tomas. Resultat av floraväkteri av mosippa i Gästrikland. *VÄX 1*/2015.

Stridh, B., Granström, A., Sallmén, N. 2016. Åtgärdsprogram för mosippa 2016-2020. *Naturvårdsverket Rapport* 6726.

Floraväkteriet 2017

Peter Ståhl

Floraväktarverksamheten under året har främst fokuserats på Hälsingland med två utannonserade aktiviteter i landskapet. Dessutom har flera spridda lokaler i länet kontrollerats.

Delsboträffen

I början av sommaren, 10–11 juni, ordnades en kurs och fältövning i floraväkteri och rapportering i Artportalen. Träffen genomfördes i Delsbotrakten där Per-Gunnar Jakobsson ordnade så att vi kunde vara i Folkets hus för genomgångar. Margareta Edkvist som samordnar floraväkteriet i Svensk Botanisk Förening berättade om rödlistans uppbyggnad och visade hur man rapporterar via artportalen.

Efter förmiddagens genomgång gjordes en exkursion till Råbergsvallen. En anrik fäbodvall där gräsmarkerna hävdas av stugägarna. Trots att bara månlåsbräken var känd från fäboden lyckades vi till slut hitta både topplåsbräken och höstlåsbräken. Gräsmarksfloran innehöll även rikligt med blåsuga, lite vårfingerört och fler olika daggkåpor.

Därefter for vi till Norrbo, centralt i Dellenbygden, för att se om vi kunde återfinna sanddraba som åtminstone vissa år varit riklig intill kyrkan. Den återfanns på delar av kyrkans stenmur tillsammans med råttsvans och sandviol. Än mer imponerade blev vi när det visade sig finnas massor med sanddraba på en åker på andra sidan vägen. Tusentals, eller snarare tiotusentals stora fina exemplar gav åkern en anstrykning av gult.

Sanddraba, Draba nemorosa.
Foto: Peter Ståhl

Dagen efter kontrollerades en lokal för mosippa vid Vålsta i Forsa socken. Lokalen ligger inte på en rullstensås utan i en bergsluttning. Men även här växte den på sand som svallats ur mo-

Piploka, Pleurospermum austiacum. Foto: Leif Larsson

ränen i samband med landhöjningen. Här fanns den på en lite rikare tallhed med mycket en, kattfot och slåtterfibbla. Lokalen hade tidigare under mosippans blomning besökts av Enar Sahlin. Men nu var vi många som kunde hjälpas åt att räkna plantorna; totalt 244 stycken.

Vi gjorde ett avslutande försök att återfinna nordlåsbräken vid Bergöns kapell. Det blev inte lika lyckosamt och efter flera negativa besök får vi dessvärre betrakta den som utgången.

Stort tack till alla som bidrog till en lyckad träff; Magnus Andersson, Margareta Edkvist, Ingrid Jakobsson, Per-Gunnar Jakobsson, Arnold Larsson, Eva Rudolphi. Staffan Steinvall, Birgitta Wannberg och Björn Wannberg.

Söderhamnsträffen

Den 13 augusti gjorde vi ytterligare en floraväktarinsats. Denna gång i Söderhamnstrakten. Huvudmålet var lokalen för piploka vid Marielund i Söderhamn. Piplokan har ett litet koncentrerat utbredningsområde med kända lokaler i Östergötland och Södermanland. Förekomsten i Hälsingland som hittades först 2009 av Gunnar Bodlund m.fl., avviker alltså från denna utbredningsbild. Här växer den vid en herrgård och i anslutning till den del som tidigare utgjorde en tillhörande parkanläggning. Det är inte lätt att veta hur växten kom dit. Kanske blev den oavsiktligt insådd i parken. Intill godset ligger också ett gammalt hamnområde. Förekomsten är nu mycket riklig och vi uppskattade an-

Ryl, Chimaphila umbeliata. Foto: Leif Larsson

talet blommande plantor till minst 1.000 inom ett 30 x 24 meter stort område.
Vi fortsatte till Villsjön i Mo socken där tre lokaler för ryl rapporterats. Till vår stora glädje blommade den fortfarande och en av delförekomsterna var synnerligen riklig. Den tredje lokalen visade sig vara felaktigt angiven och koordinaterna kunde justeras.

Stort tack till alla som bidrog till floravärkteriet denna dag: Pär Hedwall, Leif Larsson, Alf Pallin, Enar Sahlin och Lena Westberg.

Övriga insatser

I Gästrikland har bara enskilda floravärktarinsatser gjorts under året. Åke Lundblad har till exempel, liksom tidigare år, kontrollerat fältgentianor, skogskorn, strävlosta och stor låsbräken i kalkområdet söder om Gävle. Tyvärr för sista året meddelar han.

Per-Olof Eriksson återbesökte som vanligt svinrotslokalen i Hemlingby i Gävle. Jag har kontrollerat några lokaler för glesgröe, skogssvingel, stenfrö, gulyxne, och knottblomster liksom lokalen för pysslinglåsbräken.

Arnold Larsson har också kontrollerat lokaler för sötgräs, i Bjuråker i Hälsingland. Leif Larsson har rapporterat skogsklockor i Bollnäs och Enar Sahlin har floravärktat mosippor och stortimjan.

2018

Nästa år kommer vi att anordna en tvådagars träff i Gästrikland och ytterligare några spridda träffar i länet. Vi räknar med att fler ansluter och hjälper till med floravärkteriet. Det är både enkelt och roligt.

Är du intresserad av att hjälpa till är du välkommen att kontakta Peter Ståhl som är floravärkterisamordnare för Gävleborgs län; e-post: peter.b.stahl@gmail.com. telefon: 0730 24 20 43.

Ny fart på skogsgruppen tack vare projektmedel

Inga-Greta Andersson

Samtliga foton i denna artikel tagna av författaren.

Skogsgruppen Gävleborg, som utgår från länsföreningen av Naturskyddsföreningen, fick under 2016/2017 projektpengar för att sätta mer fart på skogsarbetet. Man sökte samarbete med skogsintresserade i olika föreningar, som ornitologer, hembygdsföreningar, GÄBS och allmänheten, för att väcka intresset för naturskogen.

Två träffar anordnades första året, en med rikskansliets sakkunniga Malin Sahlin och en med Kronobergs skogsgrupp. Vi hade även en skogskurs med Sebastian Kirppu, skogsbiolog som är engagerad naturskogsräddare och kunskapsspridare, och en studiecirkel om bedömning av naturvärden under ledning av Magnus Andersson, GÄBS. Digitala hjälpmedel för ett aktivt skogsarbete ortofoto, Artportalen, avverkningskoll och luben har presenterats

Under 2017 genomfördes tre möten, i Sandviken, Bollnäs och Delsbo, för att hitta fler fina skogar och få kontakt med fler skogsaktiva. Vi fortsätter med exkursioner och att lägga in skyddsvärda skogar i GIS-systemet, ett datorbaserat system för att samla in, lagra, analysera och presentera geografiska data.

Vi har byggt upp ett eget GIS-system med 22 områden med höga naturvärden (2016) och 55 områden (2017). Vi delar med oss till Länsstyrelsen Gävleborgs län som lägger in dem i sitt så kallade bevakningsskikt samt informerar Skogsstyrelsen. Om det gäller mindre områden meddelar vi Skogsstyrelsen direkt, om det är större områden går det alltså via länsstyrelsen.

Exkursion på skogskurs med Sebastian Kirppu.

Skogscirkel med Magnus Andersson på utflykt.

Bombmurkla, Sarcosoma globosum, signalart och sårbar (VU), en av endast fem fridlysta svampar i landet. Sverige har en stor del av artens kända förekomster globalt.

Skarp dropptaggsvamp, Hydnellum peckii, signalart och spektakulär i detta stadium med sin röda vätska.

Vedlevande svampar visar ofta på skyddsvärda biotoper. Hittar man en signalart kan man räkna med att det finns fler och/eller rödlistade arter i området.

En del akututryckningar till avverkningsanmälda områden har det också blivit, t ex vid Axmar bruk i ett område som uppmärksammats av Monica Svensson, Finnfara/Flugen i Bollnäs som Torbjörn Alsing och Per-Erik Modd noterat samt Ön i Hedesunda som Birgitta och Per-Owe Loock kallade till.

Vi tycker oss, åtminstone delvis, få positiva resultat. Ett större tätortsnära område på bolagsskog blev avsatt som nyckelbiotop i Axmar. Det är starkt kalkpåverkat och hyser en mängd olika ovanliga och/eller hotade marksvampar. I Finnfara har vi fått veta att markägaren förhandlar med Länsstyrelsen Gävleborgs län om eventuellt bildande av reservat av halvön.

På Ön vid Dalälven, har vi försökt förmå Stora Enso att ta större hänsyn genom att spara en större del av skogen kring den fina vandringsstigen lokalbefolkningen gjort runt halvön. Den används flitigt och går delvis i härlig "John Bauer-skog". Dit kommer även många utländska turister som rekommenderas en promenad av Sandsnäs camping, som ligger längre norrut på Ön. Området har riktigt gamla tallar och är härligt mossbevuxet – och ibland kommer man till vackra klippor vid vattnet. Skogen intill är en väldigt viktig del av naturupplevelsen när man går där.

Engagemang i länet och lokalt

Ca 160 personer finns på en sändlista för skogsgruppen i Gävleborg, geografiskt sorterat. Där skickar vi ut information om olika aktiviteter i länet som berör skogen. Fyra lokala skogsgrupper

Naturskog med gamla träd och lågor är en förutsättning för många arter.

har också bildats. I Sandviken har lokala gruppen träffats ca en gång i månaden vintertid inomhus, i samarbete med Studiefrämjandet, och planerat olika utflykter när det är barmark. Vi har haft inneträffar med Tomas Troschke för att lära oss om mossor, Nicklas Gustavsson om lavar och kvällar med Ove Lennström och Laila Bissman för att förkovra oss i svamparna. Vi märker att vi lärt oss lite under den här tiden – och vi blir mer intresserade av mångfalden i skogen.

Vill du stå med på vår maillista och få inbjudan till aktiviteter och utflykter, skicka ett mail till: andersson.ingagreta@gmail.com. – Välkommen att engagera dig för skogen!

Häng med oss i Skogsgruppen!

Skogsgrupp på utflykt för att lära mer om skogen och att identifiera skyddsvärda arter.

Skogsgruppen Gävleborg är en samling skogsintresserade. Vi ordnar skogsexkursioner för att identifiera naturvärden i skog och lära oss mer om skogens arter och miljöer. Vi arbetar för att skydda fler skogsområden och att större hänsyn ska tas till skogens biologiska och sociala värden. Ta gärna kontakt och var med!

Kontaktuppgifter
Länets maillista och Sandvikens skogsgrupp:
Inga-Greta Andersson, andersson.ingagreta@gmail.com, 0703 54 94 89

Exkursioner och studiecirklar:
Magnus Andersson, magnus.andersson@foran.se, 0706 58 37 56

Skogsprojektet och GIS:
Stig Hammarsten, hammarstenstig@gmail.com, 0705 88 52 43

Skogsgruppen Gävle:
P-O Erickson, perolof.erickson@gavlenet.se, 026-68 69 66

Skogsgruppen Södra Hälsingland:
Kent Westlund, kent.t.westlund@telia.com, 0278-65 09 19
Stefan Olander, skalensfabod@gmail.com, 0705 69 26 90

Skogsgruppen Norra Hälsingland:
Per-Gunnar Jacobsson, per-gunnar.jacobsson@bredband2.com, 0705 95 47 55
Magnus Andersson, magnus.andersson@foran.se, 0706 58 37 56

Facebook: https://www.facebook.com/skogsgruppengavleborg/
Internet: https://gavleborg-lan.naturskyddsforeningen.se/skog-naturvard/

Den dolda skatten fanns i lärkskuggan mellan Hundgraven och Lusthuset

Berit Berglund

Där hade skatten funnits sedan slutet av 1800-talet trodde markägaren Eva Klingberg när jag omsider frågade henne om buskstjärnblommornas, *Stellaria holostea*, historia i Bruksparken i Mackmyra. Det var nämligen då som agronomen Wilhelm Fogelmarck anlade och planterade parken och förvandlade ängar och vretar till det som vi nu ser som Mackmyra Brukspark. Inspirationen - och stjärnblommorna - kan ha kommit från Engelska Parken i Forsmark, där hans bror var ingift.

Några dagar tidigare hade jag inte upptäckt dem, eller rättare sagt bara skymtat lite vitt i skuggan och förmodat att där växte fältarv. Under vandringen på De Vilda Blommornas Dag den 18 juni 2017 i Bruksparken blev det så att vi fastnade på alla möjliga blomster, gräs, gamla träd, vattendrag etc. (parken är omfluten av Gavleån) och aldrig steg in i lärkskuggan mellan Hundgraven och Lusthuset.

Jag kom således inte in på själva växtplatsen den dagen, men i utkanterna växte enstaka exemplar (ganska överblommade) i det höga parkgröet, *Poa chaixii*, så jag nappade i alla fall åt mig ett par exemplar och slängde ner i plastpåsen för att titta närmare på. Hemma fiskade jag upp en stor, sträv, tydlig, ej trasslig stjärnblomma med ett fåtal dolkliknande stjälkblad ur påsen! Oj-oj-oj.

Det var Ove Lennström som förklarade för mig ett par dagar senare att *Stellaria holostea* är sydlig, trivs bäst i nyutslagen bokskogsgrönska och egentligen inte finns på våra breddgrader. Det var Eva Klingberg som sa: "Det var såna där Tage och jag låg på under bokarna i Danmark för många år sen när vi var på en bokskogsutflykt för att höra och se bokarna slå ut. De slår ut allihop samma datum varje år och knäpper då iväg sina skyddsfjäll."

Därefter utgick en vetenskaplig expedition med två utsända (Ove och jag) för att hämta belägg på en växtplats cirka 100 kvadratmeter stor, och leverera i Peter Ståhls brevlåda för pressning och professionell koordinatsättning. Växtplatsen ligger i fin parkskugga och det finns sevärdheter runtomkring, som t ex vitfryle *Luzula luzuloides* och avenbok *Carpinus betulus*. Hur kunde jag då bara "skymta lite vitt" på en såpass stor yta? Svaret är att ingen ser buskstjärnblommorna i trädskuggan när de inte blommar. De bildar med åren mjuka fjädrande mattor, bekväma och hållbara att ligga på och se när bokarna slår ut, ty de vissnar ner väldigt långsamt eftersom nästa års blomskott bildas i de gamla bladvecken.

Hur länge har *Stellaria holostea* funnits i Mackmyra utan att bli upptäckt (av besökande botanister) är en fråga som söker sitt svar. Eva Klingberg har sett dem sen 1977, väl etablerad icke

Bild ovan: Porträtt av buskstjärnblomma Stellaria holostea. Foto: Laila Bissman
Bild nedan: Buskstjärnblommor i lärkskugga. Foto Laila Bissman

Närbild av "stellariamattan". Foto Laila Bissman

Porträtt av buskstjärnblomma. Foto Laila Bissman

blott i parken utan även i trädgården och på en liten ö som tillhör arrangemangen där. Enligt Upplandsfloran 2010 är den mycket sällsynt, har sin nordgräns i Uppland, är av odlat ursprung men finns även i naturlig miljö som lundar, lövsnår, ängsgranskogar. Skuggigt ska det vara. Lysande i kritvita drivor när den blommar och kan lokalt vara under spridning. Eljest tillbakadragen i skuggan. Först publicerad av Celsius 1735 enligt Upplandsfloran.

Det finns en gammal jättebok i Mackmyraparken, över tre meter i omkrets, men det är under den gamla lärken vid hundgraven som buskstjärnblommorna funnit den skuggiga plats och den jordmån de behöver. Vi har haft botanister där 1966 och 1992 enligt Gästriklands flora, men dessa stjärnblommor kan verkligen konsten att huka sig. Det blev leveransen till Peter Ståhls brevlåda i slutet av juni 2017 som blev det första bekräftade fyndet i Gästrikland och därmed är Mackmyra brukspark ny nordgräns för *Stellaria holostea*.

Laila Bissman gjorde en fotosafari till Mackmyra 22 juni 2017 för buskstjärnblommornas skull. Därför kan alla VÄX-läsare nu få se Mackmyraparkens dolda skatt fotograferad i slutet av sin blomningstid. Den 26 maj 2018 har jag preliminärt stämt nytt möte med buskstjärnblommorna för att få se dem i full blom. Det är ett inofficiellt möte utan klockslag, men åk gärna dit och se skatten med egna ögon.

Odling av vilda växter för botaniska studier - uppföljning 2016

Anders Delin

Foton i denna artikel utan angiven fotograf är tagna av Anders Delin.

Det är med stor glädje att vi fortfarande kan dela med oss av Anders Delins botaniska arbeten och kunskaper här i tidningen. Denna artikel är första delen av ett omfattande manus han lämnade efter sig och skickade till VÄX redan maj 2016. Fortsättning följer i kommande nummer av VÄX.
Redaktionen

Del 1

Jag har 2001, 2006, 2010 och 2011 skrivit i VÄX om mina erfarenheter inom rubrikens område. En del fakta från dessa artiklar upprepas här, men de därefter gångna åren har givit många nya erfarenheter beträffande de då beskrivna arterna och ytterligare några planterade eller sådda arter har studerats.

Drivkraften för att odla vilda växter i den egna trädgården var, och är, att lära känna dem bättre. Jag har odlat många plantor av backruta *Thalictrum simplex* och ängsruta *T. flavum* för att klarlägga vilka karaktärer som kan användas för att skilja dessa arter. Enbart bladkaraktärer dög inte för att hålla isär dem (Delin 1994). Om man för in en art som tidigare inte har funnits i trädgården får man på detta sätt en möjlighet att studera dess spridning, som på dess växtplats i naturen kan vara mycket svår att komma underfund med. Man ser hur arterna ser ut vid olika årstider och hur de reagerar på omvärldsfaktorer. Ytterligare en anledning till att plantera in dem är att man därigenom kan få bättre fotografier av dem än man lyckas med vid hastiga besök på avlägsna lokaler i olika väder.

Meningen med mina odlingsförsök har inte varit att utsätta de inplanterade växterna för hela den konkurrens som ett etablerat växttäcke utövar, utan att försöka få dem att överleva i något så när naturlig miljö. Vissa arter har visat ypperlig konkurrenskraft och inte behövt någon skötsel alls. Andra, speciellt vissa av dem som har planterats i gräsmark, har behövt hjälp. Konkurrerande vegetation närmast plantan har ryckts bort. Detta kan ha påverkat deras utveckling, vilket måste has i minnet när resultaten tolkas.

Vår tomt ligger i Järbo i nordvästra Gästrikland, vid koordinaterna RT90 67325 15432, 100 m ö.h., på gränsen mellan Gästriklands lågland och den norrländska bergkullterrängen. Den ligger i utkanten av Järboåsen, på sandjord, där podsolprofil utvecklas. Den sluttar, är mycket väldränerad och till största delen torr. Den gränsar i öster till Kulgatan. I södra kanten av tomten finns ett fuktigt stråk med gråal *Alnus incana*, mulljord och en periodvis vattenfylld,

men ofta torr bäckfåra. Jag har sått eller planterat in växter i gräsmark på den torra och den fuktigare delen av tomten, och i den fuktiga och mullrika gråalskogsmiljön i närheten av bäcken. För arter som förmodas vara kalkberoende har jag kalkat jorden kraftigt.

Införsel av växtarter till en plats kan naturligtvis vålla huvudbry för efterkommande botanister, om införseln inte dokumenteras. När vi flyttade till tomten 1996 inventerade jag gräsytorna där jag sedan har gjort en stor del av mina introduktionsförsök. Jag har ganska noggrant registrerat inplanteringarna, med uppgifter om ursprungsort, datum för sådd eller plantering och skötsel därefter. Under uppodlingen av andra delar av tomten till kökträdgård och rabatter har jag antecknat vilka arter som grodde ur fröbanken. Dessa olika anteckningar tillsammans borde ge en uppfattning om de nu närvarande arternas historia på tomten – delvis före och framför allt efter 1996.

Gränsdragningen mellan vild och odlad är svår. I denna artikel har jag tagit med arter som finns i *Den nya nordiska floran,* men varit restriktiv med arter som vanligen betraktas som trädgårdsväxter.

Här nedan följer en artvis ordnad förteckning över iakttagelser på vår tomt. Arterna är ordnade enligt LAPG III, samma ordning som förekommer i nyligen publicerade floror.

Många av beskrivningarna är fortsättningar på det jag skrev 2001, 2006, 2010 och 2011. Jag har överraskats av att vissa insådder eller inplanteringar, som jag först trodde var misslyckade, senare har visat sig ge resultat. Tillfälligheter kan spela in och man måste ibland göra flera försök innan man vågar bedöma om en art kan trivas i den miljö man erbjuder eller inte. Det vore meningslöst att här redogöra för alla de inplanteringsförsök som både initialt och på sikt visade sig misslyckade. Endast sådana som under någon period har lyckats är medtagna. Vissa lyckade inplanteringar har också uteslutits, eftersom de inte tillförde någon ny kunskap. Alla nedan nämnda arter, utom gråbinka, saknades på tomten när vi flyttade in 1996.

Införda arter

Sjöfräken *Equisetum fluviatile*

Sjöfräken kom in tillsammans med andra vattenväxter 2005, när jag planterade i en liten anlagd damm. Den sprider sig med utlöpare i hela dammen och hålls efter genom bortrensning.

Höstlåsbräken *Botrychium multifidum*

Två små grupper av plantor togs från en mycket rik lokal på en deponi av sprängsten från kraftverkstunneln i Horrmund, norra Dalarna, och planterades 9 juli 2000 på ängsmark som varken är torr eller våt. De överlevde och bildade sporer men var hela tiden mindre än på ursprungslokalen och visade en snarast vikande tendens fram till 2005, då jag grävde upp dem och satte dem på en fuktigare plats, där jag trodde att de skulle trivas bättre, men där de sedan inte har kunnat återfinnas. 2016: 0.

Grönlandsyxne från Island, tio år efter planteringen.

Träjon *Dryopteris filix-mas*
Plantor togs 2007 från Hjortkvarn i Närke och planterades i västra kanten av ett stenröse, tillsammans med lite trädgårdsjord men utan kontakt med jorden under röset. De tog sig där bra och var små men friska 2009, nästan fullstora 2010. Träjon har i Hälsingland en utpräglad tendens att växa på upphöjningar i terrängen, helst samlingar av små block, och helst i sydsluttningar, men påträffas aldrig på höga block som är isolerade från markvegetationen. 2016: Ökar.

Dvärgvårlök *Gagea minima*
Dvärgvårlök har dykt upp på ett par ställen i perennrabatter. Den har troligen kommit in med köpta plantor. Lokalt ökar den långsamt och den kommer upp på nya ställen i rabatter. Vanlig vårlök *G. lutea* har inte synts till. 2016: Fortsätter på samma vis.

Krollilja *Lilium martagon*
Krolliljor från stockholmstrakten inplanterades 25 maj 1997 på fuktig mulljord nära bäcken. De blommade i juli-augusti 1998, och flera år därefter, men

minskade, troligen på grund av konkurrens från stinksyska 2016: två exemplar med blom, igen spridning.

Grönlandsyxne *Platanthera hyperborea*
Två plantor från Island inplanterades i ängen 27 juli 1999. De sattes i den kraftigt kalkade del där även ängsgentiana och rosettjungfrulin växte. Bägge orkidéplantorna blommade 25 juni 2000. De blev lägre än plantorna på Island. Stänglarna vissnade när plantorna kommit upp till 4-5 cm höjd. Den 26 aug. 2000 såg bägge plantorna ganska svaga ut. Den 21 maj 2001 kom det blad upp ur bägge dessa plantor. Jag rensade bort konkurrerande örter och gräs. År 2002 syntes ingenting av dessa plantor, inte heller under åren närmast därefter. Den 25 juni 2009 blommade emellertid två grönlandsyxnen på denna plats. Det verkar sannolikt att det var de ursprungliga två plantorna som visade sig igen. Den ena av plantorna hade 2009 ett sterilt sidoskott intill huvudskottet. År 2010 blommade de två ursprungliga plantorna igen, och då även en ny planta på ca en halv meters avstånd från dem. Det är svårt att förklara det på annat sätt än att det är en planta från frö från en av de ursprungliga två. Även detta år var plantorna mindre än de brukar vara på Island. 2016: Två av tre plantor fortfarande kvar.

Svärdslilja *Iris pseudacorus*
En planta av svärdslilja sattes i dammen den 22 april 2005. Den togs vid stranden av Verkmyrån i Hille. Plantan tillväxte snabbt och var 2009 en kraftig rugge, som varje år blommade med flera blommor. År 2016 är den ytterligare något större. Några små fröplantor på andra delar av dammstranden har tillkommit.

Brokiris *Iris versicolor*
Våren 2003 sattes en köpt planta av denna art i normalfuktig rabatt. Den blommade redan första året. Plantan växte under de följande åren och delades, varpå delarna tillväxte. Många frön bildades också, varav en del grodde till nya plantor. 2016 fortsätter arten att lokalt expandera. Det förvånar inte att arten på vissa ställen kan förvildas, även i Hälsingland.

Backlök *Allium oleraceum*
Den 14 aug. 1997 sådde jag groddknoppar av backlök från gravkullarna i Järvsta, Gävle, på sydsidan av ett block i vår torrbacke. Plantor kom upp 1998 – 2000, men sedan såg jag inte till några förrän 2009, då två plantor visade sig. 2010 sågs inga. Bladen är ju mycket lätta att förbise, men inte blomställningarna med groddknoppar, varför detta kanske ska tolkas som att de bara ibland utvecklar groddknoppar. 2016 kom flera lökblad upp där, bl.a. på den jord som en vattensork hade lagt upp vintern 2014 – 2015.

Snöklocka *Leucojum vernum*
Våren 1997 togs några lökar av snöklocka vid Gavleån vid Tolvfors i Gävle och planterades vid östra husväggen. De blommade där i flera år, men beståndet minskade och plantorna såg inte ut att trivas, varför de i stället plan-

terades i fuktig mulljord nära bäcken, tillsammans med lökar av samma art från Stockholmstrakten. Där trivdes de mycket bättre, blev större och fler. De är bland de vackraste av trädgårdens växter. 2016: mycket riklig blomning och bladutveckling.

Kransrams *Polygonatum verticillatum*
På mulljord nära bäcken har jag kransrams sedan många år, men har tyvärr inte antecknat dess ursprung. Troligen är den från Los. Under 2000-talets första decennium har den långsamt ökat genom jordstamstillväxt och blommat och satt frukt varje år. Ännu 2015 har inga fröplantor observerats.

Rysk blåstjärna *Othocallis siberica*
I juni 1998 sådde jag frön av rysk blåstjärna från en tomt i Överbyn i Järbo på en stor del av vår äng. Fortfarande våren 2001 syntes inget av dem. På våren 2002 syntes dock många blad, men inte förrän 2003 blommade enstaka plantor. Arten har sedan ökat långsamt. Detta är en av de få arter som det har lyckats mig att få in genom sådd direkt i grässvålen (andra är svartkämpar, stor blåklocka och vitfryle). Den är mycket dominerande i vissa trädgårdar och parker i stockholmstrakten, men bara de som är gamla. Tydligen är den även där ganska långsam. 2016: Fortsätter att långsamt öka, mest under träd och buskar i utkanterna av ängen.

Vitfryle *Luzula luzuloides*
Frön från en järnvägsbank i Ockelbo såddes in omkring år 2000 i sluten gräs- och örtvegetation på torr mark i övergången mellan den öppna tomten och skogen. Dessa ytor slår jag inte. Efter ett par år fanns det blommande vitfryle här och var, och den ökade. Arten skulle möjligen kunna bli allt för expansiv. 2016: Ökar långsamt i närheten av de ursprungliga plantorna.

Vasstarr *Carex acuta*
I en liten damm grävd 2005 sattes 18 april 2005 en liten planta med vasstarr från Storsjöns strand i Årsunda. Den växte starkt med utlöpare, som 2016 hade nått ut över större delen av dammens yta och en bit i grässvålen som omger dammen. Eftersom den har en tendens att ta över rensas mycket av den bort.

Backstarr *Carex ericetorum*
I maj 2010 sattes en planta av backstarr på sydsidan av ett block i torrbacken. Den togs i en backe mot Ljusnan i Undersvik. Den blommade den 21 april 2014 och i skiftet april – maj 2015. Något ökad storlek och rikligt med blomknopp 30 april 2016.

Slokstarr *Carex pseudocyperus*
I april 2005 grävde jag en damm med några kvadratmeter stor yta och planterade i den bl.a. svärdslilja, bäckveronika och sjöranunkel från Verkmyrån nära Utvalnäs i Hille. Svärdsliljan och sjöranunkeln tog sig, men inte bäckveronikan. Däremot kom slokstarr som redan 2006 blommade. Arten kom naturligtvis med de andra plantorna från Verkmyrån, och fröna har troligen grott redan 2005,

Brokiris, kan förvildas på vissa ställen även i Hälsingland.

fast inga plantor då uppmärksammades. Slokstarren har sedan ökat kraftigt, både vegetativt och genom fröspridning, och blommat rikligt. Plantorna kommer mest i vattenlinjen, men även någon decimeter därifrån. Dammen har aldrig kalkats eller gödslats, men näringstillgången är hygglig genom nedfall av löv, invandring av insekter, grodor och paddor m.m. 2016: Kvar, men klenare än i början, troligen p.g.a. för sur miljö.

Ängshavre ***Avenula pratensis***
Den 25 juni 2004 planterades ett stycke grässvål med flera arter, bl.a. denna, från Kräklingbo på Gotland. Planteringen gjordes på den torraste delen av tomten, där åtskilliga torrbacksväxter redan växte. Den 6 juli 2009 såg man där flera plantor av ängshavre, som just börjat blomma. Arten har sedan återkommit och blommat varje år. Vintern 2014 – 2015 hade en vattensork sitt bo i centrum av en stor ängshavretuva. Denna tuva påverkades inte av detta och 2016 fanns både den och många mindre plantor i den närmaste omgivningen, upp till en meter från moderplantan.

Lundskafting ***Brachypodium sylvaticum***
Den 9 maj 2005 sattes en planta av lundskafting från Gothemshammar på Gotland i kanten av en syrenbuske. Jorden kalkades kraftigt. Den utvecklade blommande strån 2006, men syrenbusken växte, plantan hamnade i mörker och blomningen upphörde. Den flyttades 2010 till en solig plats intill ett block

Snöklocka. Se de rörformiga ståndarknapparna

Bild ovan: Lundskafting från Gotland.
Bild nedan: Småax av darrgräs på väg ut ur bladslidan.

och utvecklades där snabbt till en stor tuva med riklig blomning och frösättning. Nya fröplantor kom upp i gräsmattan på upp till ett avstånd som ungefär motsvarar strålängden. 2016 fortsätter ökningen.

Darrgräs *Briza media*
Frön från Djupmyrs i Österfärnebo togs 2003 och såddes i plantskola. Plantorna sattes sedan ut på en kraftigt kalkad och tämligen fuktig del av vår äng, där även ängsgentiana, rosettjungfrulin, grönlandsyxne m.m. växte. Arten bildade en rugge och blommade där varje år efter 2006, men fortfarande 2010 syntes ingen spridning. 2016: Ruggen tillväxer i kanten, men ingen spridning med frö sedd.

Sötgräs *Cinna latifolia*
Vid några tillfällen har jag försökt att odla sötgräs i gråalskogen i tomtens södra ände, men i allmänhet misslyckats. År 2009 kastade jag där frö av arten men inga fröplantor syntes. 2011 planterade jag en sötgräsplanta från Bondarvsvallsberget i Järvsö i de murkna resterna av en lövträdsstubbe. Den överlevde och ett strå blommade 31 juli 2012. Året därpå vid samma tid blommade också ett strå, men inga nya skott utvecklades vid stråbasen. År 2014 hade plantan ett litet antal blad och ett strå, som saknade vippa. Den dog sedan.

Den 8 juli 2013 satte jag en stor sötgräsplanta med rikligt med rötter på en kraftigt murken lövträdsstubbe, som var en halv meter hög och hade en grop i mitten. Denna planta hade jag råkat riva ned när jag klättrade upp på blocket SO om Degermyren i Skog, där ett hundratal plantor växer. Plantan vattnades i starten, men stod sedan utan skötsel under en varm och torr period. Den 28 juli syntes ett par stycken några cm långa blad vid plantans bas, kring en massa vissna strån och gamla blad. Den 26 maj 2014 hade plantan två strån med blad. 16 juni 2014 var den stor och mycket livaktig trots att det hade varit tämligen torrt i ett par veckor. Den 12 juli 2014, efter en dryg vecka med mycket varmt väder utan nederbörd, stod ett strå friskt med en vippa med blomknoppar. Vid snösmältningen, i början av april 2015, fanns en grupp med 2 – 3 cm långa gröna blad på denna planta, som sedan växte kraftigt under den ovanligt fuktiga våren och försommaren. Även lite harsyra växte vid dess bas. Den 20 juli 2015 fanns en halvt utvecklad vippa, som sedan blommade normalt. Den 18 april 2016 var sötgräsplantan frisk, med 4 små blad, som hade övervintrat. Den 15 maj 2016 hade plantan en mängd nyutvecklade blad.

Utvecklingen hos den sist nämnda plantan belyser några egenskaper som även observationer på naturliga växtplatser tycks visa. Sötgräset har mycket litet behov av vatten och kan överleva perioder med stark sommartorka. Det skadas dock inte av riklig tillgång till vatten där det växer på smärre block intill en bäck. Vad arten däremot inte klarar av är konkurrens från de flesta andra växter, troligen särskilt gräsarter.

Skogssvingelbestånd tio år efter plantering av en planta.

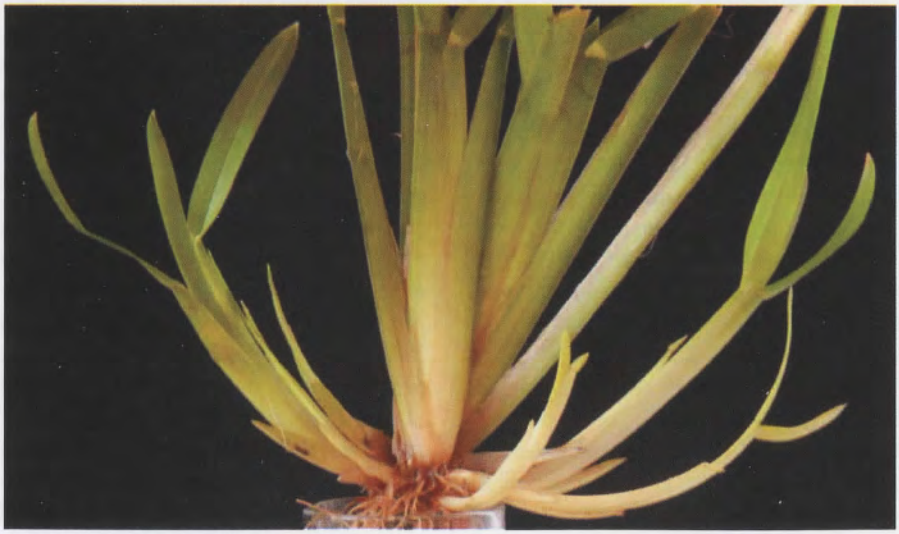

Parkgröe har kraftigt tillplattade stråbaser.

Skogssvingel *Drymochloa sylvatica*
Sommaren 2006 tog jag en planta vid Örvallsbäcken i Delsbo och planterade den i gråaldominerad fuktig skog på mull nära bäcken. Den blommade med tre strån både 2007 och 2008. Sommaren 2009 fanns flera fertila strån och 2010 ett tjugotal. Vid rensning hittade jag 2009 flera fröplantor inom en halvmeter från moderplantan. 2016: Har spritt sig mycket kraftigt kring den ursprungliga plantan. Det finns nu många tiotal blommande plantor och yngre plantor, ända ned till årsplantor med bara 1 -2 mm breda blad. Dessa känns igen på den mörkt brunröda skottbasen, avsaknaden av utlöpare och svaga rötter. De flesta plantorna har kommit upp där vipporna på de långa stråna lägger sig på hösten, men några finns på större avstånd, mest där vi brukar gå. Gräset bildar på våren 2016, innan annan grönska har kommit igång, ett flera kvadratmeter stort grönt fält där artens breda övervintrade blad täcker marken.

Flentimotej *Phleum phleoides*
I augusti 1997 sådde jag frön av flentimotej, tagna på gravkullarna vid Järvsta, Gävle, på den torraste delen av vår tomt, vår "torrbacke", där det 1996 fanns vårveronika *Veronica verna* och vårförgätmigej *Myosotis stricta*. Jag kalkade marken något. I maj 1998 syntes plantor som antogs vara flentimotej. I juni 1999 kom mängder av fertila strån som visade att det var rätt. Under de följande åren blommade två tuvor rikligt. I juni 2004 fanns tre tuvor på platsen för sådden och två på några meters avstånd. Dess status var ungefär detsamma 2005. Växtplatsen sköts med handrensning av större konkurrerande arter på såddplatsen och slåtter av omgivande gräsvegetation. År 2010 såg man att den ökade långsamt på såddplatsen och några meter därifrån. 2016: Fortsatt ökning genom fröspridning.

Fjällgröe *Poa alpina*
Plantor från en vägkant i Östersund sattes 1996 på en kraftigt kalkad del av vår äng, där även rosettjungfrulin och ängsgentiana infördes. De blommade bra där under de följande åren fram till år 2000. Därefter minskade blomningen. Det var svårt att bedöma förekomsten av sterila plantor i den täta grässvålen. Arten tycks vara konkurrenssvag gentemot andra arter. 2009 och 2010 syntes den inte. 2016: 0.

Parkgröe *Poa chaixii*
Den 18 april 1999 satte jag i skuggig fuktig gräsmark i kanten av ängen ett par plantor av parkgröe, tagna i stockholmstrakten. Parkgröet blommade redan i början av juni 1999 och ökade både genom bildning av nya skott intill de gamla och genom fröförökning, mest inom någon meter från moderplantan, men även i kökträdgårdslandet, där de karaktäristiska platta skottbaserna avslöjade arten. Sommaren 2005 var det uppenbart att gräset var för expansivt varför jag grävde bort perifera småplantor och täckte huvudbeståndet med ett tjockt lager av slaget gräs. Fortfarande 2010 kom det dock upp nya småplantor i trakten där gräset först planterades, och

Fjädergräs går att odla ända uppe i Härjedalen.

dessa rensades bort. Parkgröet är minst lika expansivt i stockholmstrakten, där jag har sett arten dominera helt i fältskiktet i granskog. Jag vill inte rekommendera det till odling. 2016: Möjligen har jag lyckats rensa bort alla nya plantor.

Älväxing *Sesleria uliginosa*

Den 25 juni 2004 sattes en tuva från Gotland med flera växtarter, bland andra även älväxing och ängshavre, i kraftigt kalkad jord i torrbacken. På denna plats fanns 16 juni 2006 överblommad älväxing. Den 6 juli 2009 sågs också åtskilliga strån av överblommad älväxing. Arten har sedan minskat, samtidigt som ängshavre har ökat, och 2016 kom bara ett fåtal strån till blomning.

Fjädergräs *Stipa pennata*

Våren 2004 såddes köpta frön av denna art i rabatt. Den 25 juni 2006 kom två fertila skott upp från dessa plantor. Plantorna flyttades sedan till en mycket torr rabatt och växte långsamt till stora rikt blommande tuvor, som bildade rikligt med frö. De frön som har lossnat ställer sig med hjälp av sina fjäderbihang vertikalt, så att den vassa och med bakåtriktade borst försedda ändan borrar ned sig i marken när hela fröet med bihang rör sig i vinden. Fröet hamnar där i ett lämpligt läge för groning och en ny planta uppkommer. Första året består den bara av ett par mycket smala blad. 2015: Riklig föryngring på detta vis.

Fortsättning följer i kommande nummer av VÄX.

Till minne av Åke Ågren

Åke Ågren. Foto: Birgitta Wannberg

Vår vän Åke Ågren har lämnat oss. Han avled 24 januari vid en ålder av 89 år. Åke har gjort stora insatser för Hälsinglands flora och suttit i GÄBS styrelse under många år.

I artikeln "Åke Ågrens skarpa öga", (VÄX 3/2006 tillgänglig på GÄBS webbplats), kallade Anders Delin Åke för "Söderhamns kommuns botanist med stort B". Den "inventeringsruta" inom vilken staden Söderhamn ligger, är den i projektet Hälsinglands flora som är i särklass mest artrik när det gäller kärlväxter och även när det gäller lavar den bästa kända i Hälsingland, huvudsakligen tack vare Åke.

Artikeln beskriver hur Åke hade en unik förmåga att hitta och identifiera ovanliga och även svårigenkänneliga arter. Till en börja med gällde det kärlväxter som ingen annan hade sett, åtminstone inte i Hälsingland, och vid mitten av 1980-talet utvidgades intresset till att på allvar omfatta lavar.

Anders påpekar att han själv liksom de flesta andra förlitat sig på handledning i fält av någon kunnig när en ny artgrupp börjar studeras. Åke däremot var i huvudsak självlärd, utan formell utbildning och utan handledning i fält, Just Åkes "skarpa öga" med en utomordentlig känsla för färg och form var det som gjorde honom till den upptäckare och kännare av arter han var.

I VÄX har publicerats 69 olika artiklar av Åke, jämnt fördelade mellan kärlväxter och lavar. Han skrev även i Kretsbladet för Naturskyddsföreningen i Södra Hälsingland liksom korta rapporter i Lavbulletinen.

 ISSN 0283-8524

Innehåll

3 Årsmöte

4 Hälsinglands Flora-utställning i Hudiksvall

5 Syltåg, *Juncus tenuis* – ny för Gästrikland
Peter Ståhl

6 Botanisk litteratur skänkes

7 Mystisk lokal för "exotiska" växter
Björn Wannberg

14 Intressanta fynd av svampar i Hälsingland 2017
Alf Pallin

21 Något om kunskapsläget för mosippa i Hälsingland
Tomas Troschke

25 Floraväkteriet 2017
Peter Ståhl

28 Ny fart på skogsgruppen tack vare projektmedel
Inga-Greta Andersson

30 Häng med oss i Skogsgruppen!

32 Den dolda skatten fanns i lärkskuggan mellan Hundgraven och Lusthuset.
Berit Berglund

35 Odling av vilda växter för botaniska studier - uppföljning 2016 Del 1
Anders Delin

47 Minnesord -Åke Ågren
Redaktionen

Skogsnycklar, Dactylorhiza maculata subsp fuchsii. Foto: Alf Pallin